

Bolșevismul gnostic: Antonio Gramsci și Georg Lukács

Vladimir TISMĂNEANU

ANTONIO GRAMSCI A FOST UN GÂNDITOR VENERAT DE stânga occidentală, admirat pentru tonul și stilul diferit de al leninismului convențional (același lucru se poate spune și despre Georg Lukács). Diatribele tonitruante ale lui Lenin au devenit la Gramsci sofisticate și erudite raționamente teoretice. Se poate afirma faptul că, alături de Tocqueville, Gramsci a influențat perspectivele disidenței central-europene asupra societății civile. Mai mult, geneza Solidarității ca mișcare autonomă și autogovernată a confirmat pozițiile unor Michnik, Kuron și Havel privind puterea celor fără de putere ca strategie a revoltei politice inspirată de idealul societății civile. Or, acești gânditori s-au întâlnit cu tema societății civile pe linia hegeliano-gramsciană (a nu se uita că Gramsci a fost, în felul său, un discipol rebel al lui **Benedetto Croce**). În egală măsură, Gramsci a justificat o "noocrație" ("sophocratie") revoluționară al cărei scop final s-a identificat cu "dictatura pedagogică" a unei secte de militanți iluminați (posedați). În mod similar, Georg Lukács afirma în *Geschichte und Klassenbewusstsein (Istorie și conștiința de clasă, 1923)*, cartea fundamentală a marxismului secolului douăzeci, că nu poate exista o cunoaștere totală a lumii în absența unui subiect total. Și cum proletariatul nu poate gândi revoluționar pe cont propriu, revoluția nu trebuie doar căutată, ea trebuie gândită și scrisă pentru a fi astfel provocată. Așadar revoluționarul profesionist al partidului de tip nou este adevăratul agent / subiect al istoriei deoarece îndeplinește acest sacru mandat pedagogic. Atât Gramsci cât și Lukács au crezut în și au teoretizat ideea de predestinare revoluționară. Ambii au pariat pe o escatologie imanentizată. Lukács era convins că odată atins un anumit nivel epistemic legat de realitatea istorică, grupul care se bucură de acest privilegiu este sortit să ajungă la adevăr. Pentru el, din punct de vedere ontologic, condiția proletară era sinonimă cu condiția umană. La Gramsci și la Lukács, fatalitatea și voința istorică se conjugă sub semnul unei teleologii redemptive.

Ambii filosofi au fost profund influențați de fervoarea romantic anti-capitalistă exacerbată de trauma primului război mondial. Momentul revoluției bolșevice i-a convins că omenirea se afla în pragul unui salt milenarist, al unui chiasm revoluționar. Amândoi, dar mai ales Lukács, au adoptat ceea ce aș numi o "dialectică expresionistă". Pentru a înțelege mai bine acest ethos filosofic, trebuie să ne întoarcem la *Muntele vrăjtit* al lui Thomas Mann, la acele superbe și memorabile dezbatere între Naphta și Settembrini. După cum am precizat și cu alte ocazii (există o întreaga literatură exegetică pe acest subiect), personajul Naphta a fost construit pe modelul lui Lukács. Acest fost iezuit convertit la cauza

revoluției ne oferă o radiografie excelentă a momentului de orbire totalitar-teocratică propriu religiilor politice (fenomenul a fost discutat pe larg de Eric Voegelin și Raymond Aron): "Proletariatul mondial afirmă astăzi idealurile lui *Civitas Dei* în contrapondere cu valorile decadente și discreditate ale burgheziei capitaliste. Dictatura proletariatului, soluția economică și politică pentru ca epoca noastră să obțină mântuirea, nu înseamnă dominația neîntreruptă de dragul puterii. Ea este mai mult o absolvire temporară, ca și cum ai face semnul crucii. Este suspendarea contradicției dintre spirit și putere, adică, a birui lumea devenind stăpânul ei, a o transcende în adevăratul sens al cuvântului, acela de a intra în Împărăția Cerurilor. Proletariatul și-a asumat sarcina Sfântului Grigore cel Mare. Fervoarea sa religioasă mistuie proletariatul la fel de puternic, iar el va ezita la fel de puțin în a vărsa sânge. Sarcina lui este de a teroriza lumea pentru a o vindeca, pentru ca omul să fie mântuit și izbăvit. Se va elibera astfel de domnia legii și de segregarea de clasă, revenind la condiția sa originală de copil al lui Dumnezeu."

În recenta sa biografie dedicată lui **Ignazio Silone**, istoricul **Stanislao Pugliese** (*Bitter Spring*, Farrar Straus and Giroux, 2009) citează opiniile autorului romanului *Fontamara* despre cel care, împreună cu **Palmiro Togliatti**, a întemeiat Partidul Comunist din Italia (secție a Internaționalei Comuniste). Silone, care a rupt încă de la sfârșitul anilor 20 cu formațiunea care a intrat în istorie drept PCI, își amintea despre Gramsci ca personaj tranșant, un filosof pentru care polemica putea deveni un exercițiu feroce (cum adeseori se întâmpla, nota Silone, cu timizii). A pornit ca socialist libertarian, a colaborat cu **Mussolini** la cotidianul socialist *Avanti* în anii 1913-1915, după care s-a îndragostit de bolșevism și a susținut necondiționat, chiar dacă având destule rezerve personale, cauza sovietică (a democrației directe bazată pe soviete). Dincolo de orice reticențe, Gramsci nu a rupt cu eclezologia dialectică, nu a deveni precum Silone "un creștin fără biserică, un socialist fără partid". Există unele indicații că în ultimii ani, închis fiind în Italia lui Mussolini, s-a delimitat de stalinismul abject al conducerii PCI, dar nu se cunoaște vreun text care să afirme explicit o despărțire de bolșevism.

În trilogia sa despre principalele curente ale marxismului, Leszek Kolakowski era înclinat să privească doctrina partidului la Gramsci ca fiind esențial diferită de aceea, **sectar-gnostică**, a lui Lenin. Stânga neo-marxistă a încercat să construiască imaginea unui Gramsci ca apostol al unui "comunism alternativ". În fapt, Gramsci a idolatrizat partidul comunist ca "Principe Modern", a predicat un neo-machiavelism politic (ori poate, cum susțin unii exegeți, un neo-hobbesianism), menit să susțină hegemonia unui grup de intelc-

tuali auto-desemnați drept posesori ai unui adevăr ezoteric, inaccesibil maselor. A făcut distincția dintre o "aristocrație a cunoașterii revoluționare" (căreia îi aparținea, alături de Lukács sau de Lenin) și "religia populară" plebei proletare.

Poziția relativ indulgentă a lui Kolakowski (diferită de cea extrem de critică la adresa lui Georg Lukács, a lui Marcuse ori Sartre) a fost amendată de **Luciano Pellicani** într-un volumul *Gramsci. An Alternative Communism?*, publicat în versiunea americană la Hoover Institution Press în 1981, cu prefața lui **Giovanni Sartori**. Pellicani, un politolog de orientare socialist-liberală, scrie: "Gramsci nu a pus niciodată sub semnul întrebării caracterul hierocratic și totalitar al partidului revoluționar". Pentru el, binele și răul nu există decât în raport cu un plan politic precis, nu sunt valori autonome. Obsesia lui Gramsci a fost crearea comunității totale, a unui spațiu din care să fie eliminate orice dizarmonii, orice fracturi, orice tensiuni imanente. El afirma la un moment dat: "Schisma speciei umane nu poate continua la nesfârșit. Umanitatea năzuiește către unificare internă și externă; caută să se organizeze într-un sistem social pașnic care va permite reconstrucția lumii". O utopie pentru care era gata să justifice orice sacrificii.

În aceeași direcție interpretativă merge cunoscutul istoric al ideilor **Andrzej Walicki** în magistrala sa sinteză *Marxism and the Leap into the Kingdom of Freedom: The Rise and Fall of the Communist Utopia* (Stanford University Press, 1995). Precum Kolakowski, Walicki îl privește pe Gramsci drept un doctrinar cu intuiții filosofice autentice. Pentru el însă, militantul comunist era de fapt un spirit iacobin, urmărind instituirea unui univers al unității complet omogene, fără fisuri și erezii, prin continuul **război de poziție** (diferit de cel frontal, de manevră). Milenarismul voluntarist specific gândirii gramsciene a avut ca scop "să stabilească ordinea socială perfectă - perfectă în sensul excluderii egoismului, a pluralismului particularist și a lipsei de unanimitate. Viziunea lui Gramsci despre această supremă salvare imanentă a combinat idealul prometeic al controlului conștient asupra soartei colective a umanității cu nostalgia pentru relațiile comunitare premoderne (noțiunea lui Ferdinand Tönnies despre *Gemeinschaft* ca antipod al 'societății deschise' pluraliste bazată pe economia de piață".

Gnoza marxistă cultivată de Gramsci și de Lukács a fost una a radicalismului absolutist, a partolatriei ridicată la rang de religie seculară, a miturilor soteriologice despre proletariat ca instrument predestinat al unei fictive rațiuni istorice. O revenire la la teoriile lor (ori la Lenin), așa cum sugerează/îndeamnă Alain Badiou ori Slavoj Žižek, înseamnă de fapt o reluare a unui scenariu apocaliptic pe care secolul douăzeci l-a dovedit dezastruos.

